

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14691982>

GILAMCHILIK TARIXI

Mallaev Dilmurot Tursunmurodovich

Terdu Jahon tarixi kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: O‘zbekiston hududida gilam to‘qish san’ati tarixi va rivojlanish tarixi haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: To‘qima gilam, bosma gilam, Qoqma gilam.

Аннотация: информация об истории и развитии искусства ковроткачества на территории Узбекистана.

Ключевые слова: тканевый ковер, набивной ковер, скользящий ковер.

Annotation: information about the history and development of the art of carpet weaving on the territory of Uzbekistan.

Keywords: tissue carpet, printed carpet slip carpet.

Gilamchilik — insoniyatning eng qadimiy va o‘ziga xos san’at turlaridan biridir. U faqat dekorativ bir buyum sifatida emas, balki madaniyat va tarixning ajralmas qismi sifatida ham qadrlanadi. Gilamlar, asosan, to‘qish orqali yaratiladigan matolardir, ular nafaqat turli millatlar va xalqlar uchun amaliyotdan tashqari estetik qiymatga ham ega bo‘ladi. Gilamchilik tarixi o‘zining qadimiy ildizlari bilan boy va murakkab bo‘lib, turli xalqlarning madaniy, diniy va siyosiy hayotini aks ettiradi. Bu maqolada biz gilamchilik san’atining tarixiy rivoji, uning o‘ziga xos xususiyatlari va bugungi kunda qanday davom etayotganini ko‘rib chiqamiz.[3.78] .

Gilamchilik tarixining boshlanishi miloddan avvalgi ming yilliklarga borib taqaladi. Arxeologik topilmalar, birinchi gilamlarning qadimgi O'rta Osiyo va Yaqin Sharq hududlarida to'qilganini ko'rsatadi. Gilamchilikni ilk bor boshlangan davrda, uning asosiy vazifasi amaliy ehtiyojlarga javob berish edi. Dastlabki gilamlar kundalik hayotda mato, yostiq, ko'rpa yoki uydagi boshqa zaruriy buyumlar sifatida ishlatilgan. Gilamchilikning birinchi bosqichlari ko'pincha oddiy to'qish texnologiyalari va tabiiy materiallar bilan bog'liq bo'lib, ular to'qilayotgan joyning tabiati, iqlimi va madaniy xususiyatlarini aks ettirgan.

Gilamchilik nafaqat amaliy buyum sifatida qadrlanmaydi, balki u o'z ichiga xalqning tarixiy, diniy va madaniy qadriyatlarini sig'diradi. Har bir gilam o'ziga xos naqsh va ranglar orqali ma'lum bir madaniy orqa fonni aks ettiradi. Misol uchun, ko'plab O'rta Osiyo gilamlari o'zining geometrik naqshlari, to'qish usullari va yorqin ranglari bilan mashhur. Aynan bu naqshlar va ranglar, ko'plab hollarda, xalqning diniy, ijtimoiy va iqtisodiy holatini ifodalaydi. Gilamlar ba'zan o'zaro mustahkam ijtimoiy aloqalar, oila qadriyatlari yoki tabiat bilan bog'liq simvolik tasvirlar sifatida xizmat qiladi. [1.80]

O'zbek gilamlari, masalan, o'zining an'anaviy naqshlari, rang-barangligi va yuqori sifatli to'qish texnikalari bilan ajralib turadi. O'zbek gilamlari ko'pincha turli ijtimoiy qatlamlarning hayotini aks ettirgan, ular biror hududning diniy yoki etnik xususiyatlarini ham o'zida saqlagan. O'zbek gilamlarida topilgan ramzlar va tasvirlar, masalan, quyosh, daraxt yoki turli hayvonlar ko'pincha xalqning kundalik hayotiga, tabiatga va diniy qarashlarga bo'lgan munosabatini ifodalaydi.

O'zbekiston gilamchilik san'ati bo'yicha dunyo miqyosida eng boy madaniyatlardan biriga ega. Farg'ona vodiysi, Buxoro, Samarqand va Toshkent kabi hududlarda gilamchilik an'analari asrlar davomida shakllanib, bu san'atning o'ziga xos uslubini yaratgan. [2.120] O'zbekistonning har bir hududi o'zining gilam to'qish usuli, naqshlari va materiallari bilan ajralib turadi. O'zbek gilamlarining

naqshlari asosan geometriya va simmetriya asosida tuzilgan, ularning dizaynlarida tabiatning go'zalligi va kishilarning ichki dunyosi o'z aksini topgan.

Buxoro gilamlari, masalan, o'zining juda nozik va murakkab naqshlari bilan ajralib turadi. Bu gilamlar an'anaviy usulda jun va ipakdan to'qiladi va har bir gilamda aniq bir mavzu yoki ma'no yotadi. Buxoro gilamlari nafaqat estetik jihatdan, balki texnologik jihatdan ham yuqori sifatga ega. Farg'ona va Samarqand gilamlari esa, ko'proq yorqin ranglar va geometrik shakllar bilan ajralib turadi. O'zbekiston gilamchilik san'ati, shuningdek, eksport qilish va xalqaro savdoda o'zining o'rnini topgan.

Gilamchilik bugungi kunda ham o'zining qadimiy ahamiyatini saqlab qolgan holda, zamonaviy san'at va dizaynlarga ta'sir ko'rsatishda davom etmoqda. Dastlab, gilamlar asosan an'anaviy tarzda yaratilgan bo'lsa, bugungi kunda ko'plab zamonaviy dizaynerlar, san'atkorlar va ishlab chiqaruvchilar gilamchilikni yangi usullar va texnologiyalar yordamida yangilashmoqda. Zamonaviy gilamlar, avvalo, ekologik jihatdan toza va barqaror ishlab chiqarishga asoslanadi. Turli xil tabiiy materiallardan, masalan, organik jun, ipak va boshqa o'simlik tolalaridan foydalangan holda yaratilgan gilamlar, ayniqsa, ekolojik muammolarni hal qilishga qaratilgan.[4.90]

Zamonaviy gilamchilikda yangi texnologiyalar va dizayn yondashuvlari bilan yaratilib, bu san'at turini zamonaviy interyerlarda ishlatish hamda uni jahon bozoriga chiqarish uchun yangi imkoniyatlar yaratilgan. Bundan tashqari, ko'plab xalqaro ko'rgazmalar va festivallar gilamchilik san'ati bilan shug'ullanishga qaratilgan bo'lib, bu san'atning rivojlanishiga katta turtki bermoqda.

Gilamchilik tarixi va rivoji insoniyatning madaniy merosining ajralmas qismidir. Gilamlar nafaqat turli millatlarning hayotini aks ettiruvchi san'at asarlari, balki ular o'z ichiga xalqning diniy qarashlari, an'analari va tarixiy yodgorliklarini saqlab kelgan muhim madaniy elementlardir. O'zbek gilamlari, o'zining naxshlari, ranglari va to'qish texnologiyasi bilan jahon san'atida alohida o'rin tutadi. Bugungi kunda

gilamchilik san'ati o'zining qadimiy an'analarini saqlab, yangi texnologiyalar va dizaynlar yordamida yangilanmoqda va rivojlanmoqda. Bu san'at turi kelajakda ham o'zining o'ziga xos go'zalligi va ma'nosini saqlab qoladi.[5.67] .

FOYDALANILGAN ADABIYOT:

1. **Qosimov, M. (2012).** *O'zbek gilamlari: Tarix va an'analar.* Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
2. **Mirzaeva, S. (2015).** *O'rta Osiyo va O'zbekistondagi gilamchilik san'ati.* Toshkent: San'at va madaniyat nashriyoti.
3. **Djalilov, A. (2010).** *Islam san'ati va gilamchilik.* Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti Nashriyoti.
4. **Schneider, K. (2004).** *Carpets of the East: An Historical Perspective.* London: Thames & Hudson.
5. **Sokoli, A. (2018).** *Central Asian Rugs and Textiles: Patterns and Meaning.* New York: Rizzoli Publications.